

Vrijdag-avond 26 maart jl. vond in het Natuurhistorisch Museum Maastricht een door de Plantenstudiegroep georganiseerde en druk bezochte discussie-avond plaats met als centraal thema '(her)introductie van (zeldzame en/of uitgestorven) wilde plantensoorten in Limburg'.

De volgende sprekers waren voor deze avond uitgenodigd om, aan de hand van een of meer door hen geformuleerde stellingen, hun visie op dit thema in een korte inleiding toe te lichten:

1 Arjan Ovaa

(werkzaam bij de STICHTING LIMBURGS LANDSCHAP)

2 Freek van Westreenen

(STAATSBOSBEHEER)

3 Paul Janssen

(CENTRUM VOOR NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE MAASTRICHT EN MERGELLAND)

4 Henk Hillegers

(NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG)

Hoewel de sprekers uit diverse 'groene' organisaties gekozen waren, is er vanuit gegaan dat zij een persoonlijke stellingname zouden innemen, tenzij ze expliciet aangaven dat het (tevens) de stellingname van hun organisatie is.

Door de vele verzoeken die de organisatie na afloop van de bewuste avond kreeg om de gehouden inleidingen te publiceren teneinde het een en ander nog eens rustig te kunnen nalezen (en wellicht de discussie op papier voort te zetten: zie ook Torben Mulder in het vorige nummer (afl. 5, mei 1999): blz. 81), heeft zowel de Stuurgroep van de Plantenstudiegroep als de redactie van het Natuurhistorisch Maandblad gemeend er goed aan te doen om (samenvattingen van) de door de uitgenodigde sprekers gehouden inleidingen, inclusief hun stelling(en), in de vorm van een viertal korte bijdragen in dit juni-nummer te publiceren. Het resultaat treft u op deze en de volgende pagina's aan.

(HER)INTRODUCTIE VAN ZELDZAME EN/OF UITGESTORVEN WILDE PLANTENSOORTEN IN LIMBURG

• *Herintroductie van zeldzame soorten is pas zinvol als hun leefgebied optimaal is; in Limburg is dat op dit moment veelal niet het geval.*

• *Alleen internationaal bedreigde taxa, waarvoor Nederland een verantwoordelijkheid draagt, moeten voor herintroductie in een gebied in aanmerking komen.*

HERINTRODUCTIE, ALLEEN IN NOODGEVALLEN

INLEIDING

Herintroductie is een modieus thema binnen het huidige natuurbeheer. Zeker herintroductie van dieren heeft de aandacht. Wie herinnert zich niet de discussies over het al dan niet herintroduceren van de Zeearend (*Haliaeetus albicilla*) in Nederland. Voor herintroductie van planten is op dit moment (nog) minder belangstelling. Hierbij spelen echter dezelfde dilemma's: Is het nodig, is het zinvol en moet er (veel) geld aan worden uitgegeven?

Voordat er twee stellingen onder de aandacht worden gebracht, is het nuttig vooraf enkele opmerkingen te plaatsen. Ten eerste gaat mijn verhaal alleen over herintroductie van soorten. Introductie van soorten in een leefgebied waar zij niet van nature voorkwamen, zal in dit verhaal niet worden belicht. Ten tweede is het van belang het begrip "natuur" enigszins in te kaderen. Het gaat ten slotte om (her)introductie van soorten in een natuurlijke omgeving, en niet om het aanleggen van een tuin. Mijn definitie van natuur is "het systeem van abiotische omstandigheden dat in een gebied thuishoort, met de daarin aanwezige planten en dieren die zich zonder directe tussenkomst van de mens vestigen". De "zelfwerkzaamheid" van de soort staat bij mij dus voorop. Hieruit blijkt al dat ik bij voorbaat huiverig ben over het herintroduceren van soorten. Ze komen dan immers terug via directe inbreng van de mens. Bij mijn werkgever, Stichting het Limburgs Landschap, wordt op dit moment niet aan herintroductie

ties gewerkt. Hierbij zou één uitzondering genoemd kunnen worden: het uitzaaien van niet geschoonde graanmengsels uit de eigen terreinen op andere akkerpercelen. Hier wordt echter het akkerbouwbeheer van vroeger nagebootst, hopen dat hier naast het zaaigoed van graan ook de (nu meer gewenste) akkerkruiden meereizen, en zich op deze wijze weer uitbreiden: een vorm van (wat mij betreft) indirecte invloed van de mens. Het ging de vroegere boeren immers om het graan. Over deze vorm van herintroductie is echter discussie mogelijk.

DE STELLINGEN

Ondanks bovenstaande inleiding kunnen herintroducties toch nodig zijn. Prioriteiten moeten daarbij echter wel gesteld worden. Beide gepresenteerde stellingen hebben daarmee te maken.

STELLING I

Herintroductie van zeldzame soorten is pas zinvol als hun leefgebied optimaal is; in Limburg is dat op dit moment veelal niet het geval.

Eén van de belangrijkste, ook internationaal door wetenschappers aanvaarde voorwaarden voor het herintroduceren van soorten is dat het leefgebied van de soort geschikt moet zijn. Voor planten betekent dit veelal dat de bodemsoort en -vruchtbaarheid geschikt is en dat er juiste hydrologische omstandigheden heersen. Tevens dienen er in een aantal gevallen geschikte bestuivers van de plantensoort in kwestie in het gebied aanwezig te zijn. Met de huidige leefgebieden is helaas vaak iets mis. Bekende milieuproble-

TABEL 1

Aantal soorten hogere planten dat positief dan wel negatief reageert op enkele milieuproblemen in Nederland (n=932) (naar OVAA et al., 1993; VAN DER MEIJDEN, 1993).

	Negatieve reactie	Positieve reactie
Verzuring	27.8 %	0.5%
Vermesting	16.2%	24.9%
Verdroging	19.3%	0.1%
Versnippering	8.9%	0%

men als verzuring, vermisting, verdroging en versnippering eisen hun tol. Tabel 1 verduidelijkt de negatieve invloed van deze problemen enigszins.

Het blijkt dat vele plantensoorten negatief reageren op de gesignaleerde milieubelasting in Nederland. Dat is natuurlijk niets nieuws. Ook zal het weinigen verwonderen dat juist vele zeldzame soorten een negatieve reactie vertonen, en daardoor nog zeldzamer worden. Daarmee is wat mij betreft één duidelijke prioriteit aangegeven. Laten we eerst de huidige, nog goed functionerende leefgebieden met de gewenste zeldzaamheden in goede staat houden, en aangetaste leefgebieden weer verbeteren. Laten we tijd en geld besteden aan het daadwerkelijk terugdringen van verzuring, vermisting, verdroging en versnippering van natuurgebieden. Herintroductie van uitgestorven soorten kan dan later altijd nog overwogen worden.

STELLING 2

Alleen internationaal bedreigde taxa, waarvoor Nederland een verantwoordelijkheid draagt, moeten voor herintroductie in een gebied in aanmerking komen.

Zeker in Limburg komen veel zeldzame plantensoorten voor. Toch is het de vraag of dit een zorgwekkende situatie is en herintroductie daarom gewenst wordt geacht. Zeldzaamheid wordt immers bepaald door de schaal waarop men kijkt. Op een akkertje van de Stichting het Limburgs Landschap bij Linne staan in april duizenden exemplaren van de Handjesereprijs (*Veronica triphyllos*) in bloei. Op dit akkertje is de soort dus zeer algemeen en aspectbepalend, maar in Nederland is deze zeer zeldzaam: Rode Lijst 1. Komt deze soort nu voor herintroductie in aanmerking? Volgens mij niet. Een vergelijking van diverse Rode Lijsten doet mij tot deze persoonlijke visie komen. Een internationale, de landelijke en de Limburgse Rode Lijst van hogere planten zijn daartoe met elkaar vergeleken. Het blijkt dat er 685 soorten hogere planten (meer dan de

helft van de Nederlandse flora!) de dubieuze eer hebben op de Limburgse Rode Lijst te staan (CORTENRAAD & MULDER, 1998). Op de Nederlandse Rode Lijst staan er 541 (WEEDA et al., 1990). Natuurlijk kunnen deze soorten niet alle voor herintroductie in aanmerking komen. Internationale zeldzaamheid lijkt mij een goed en verder differentiërend criterium. Op de internationale Rode Lijst staan echter slechts 16 (!) plantensoorten die in Nederland voorkomen. Dit zijn nu juist soorten, waarvoor Nederland een grotere internationale verantwoordelijkheid kan dragen. Deze soorten komen, mochten ze al in de problemen zijn, het eerst in aanmerking om geherintroduceerd te worden. Op deze wijze draagt Nederland bij aan internationale natuurbescherming. Het is volgens mij niet zinvol tijd en geld te besteden aan herintroductie van planten- of dier(onder)soorten, die misschien aan de andere zijde van onze lands- of provinciegrens talrijker en talrijker worden, terwijl ze juist in onze provincie hun noordelijkste groeiplaats hebben en dus van nature zeldzaam zijn en een groot risico lopen uit te sterven.

• *Herintroductie van soorten lijkt op ongeadresseerde reclame: vaak ongewenst, en het effect is dikwijls onbekend.*

KOESTER DE ILLUSIE

Wat is natuur en wat is mooi of lelijk? Esthetische gevoelens spelen een belangrijke rol in de opvattingen over natuur en biodiversiteit. We zien de werkelijkheid via onze verbeelding. Natuur is niet iets concreets maar een *opinio communis*. Hoe we de natuur beschouwen is iets dat voortvloeit uit onze eigen natuur, en die is nogal verschillend. Een boer, een bioloog, een beleidsmaker, een politicus, noem maar op, allemaal zien ze de natuur als een verbeelding van hun natuur. En in de zeer beperkte groene speelruimte beginnen ze zich in toenemende mate te profileren. Een irritante gewoonte? Wie z'n ergernis kenbaar maakt, doet feitelijk niets anders: kijk, zo denk ik erover.

Soms wordt de natuur wel erg bedenkelijk, een verbeelding tussen geloof en wetenschap, met weinig ruimte voor andersdenkenden. Het beleid wordt beleden, zo is het, zo moet

Concluderend stel ik dat een gedegen gebiedsbescherming, met daarnaast speciale aandacht voor internationale zeldzaamheden, de basis is voor de Nederlandse natuurbescherming. Herintroductie mag daarbij alleen een laatste redmiddel zijn.

LITERATUUR

- CORTENRAAD, J. & T. MULDER, 1998. Actualisering van de lijst van bedreigde planten in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 87(7): 161-170.
- MEIJDEN, R. VAN DER, 1993. Flora en fauna 2030, achtergrondreeks, deel 2: Hogere planten; een geannoteerde soortenlijst. Stichting Floron.
- OVAA, A.H., J. LATOUR & R. REILING, 1993. Flora en fauna 2030, hoofdrapport: Lange termijn effecten van milieubeleid op flora en fauna: schattingen door middel van expert judgement. LU Wageningen - RIVM.
- WEEDA, E.J., R. VAN DER MEIJDEN & P.A. BAKKER, 1990. Rode Lijst van de in Nederland verdwenen en bedreigde planten (Pteridophyta en Spermatophyta) over de periode 1.1.1980 - 1.1.1990. *Gorteria* 16: 2-17.

Arjan Ovaa

(werkzaam bij Stichting Limburgs Landschap)
In de Molt 112, 6269 EJ Margraten

het. Sommigen geloven in een Nationaal Park, Natuurontwikkeling, Waardevol Cultuur Landschap, Natuurproductiebeloning, Ecologische Hoofdstructuur, Natuurdoeltypen en het Agrarisch Natuurbeheer. De planten en dieren die zo iets niet begrijpen hebben pech. Ze zijn hoogstens te bekeren tot rode lijstsoort, ITZ-soort, doelsoort, aandachtsoort of indicatorsoort. Nee, het landelijke of provinciale natuurbeleid staat nauwelijks ter discussie. Het is opgeslokt door een groen fundamentalisme. Echte natuur vinden we bij sectorale steunpunten zoals stichtingen, verenigingen of verzelfstandigde overheidsinstellingen. Die roepen het hardst, dus hun geloof moet wel het ware wezen. Hou je van Nederland, dan koester je de illusie.

Willen we een interessante natuur behouden, dan moeten we af van een kitscherig schijnrealisme. Het wordt tijd om aandacht te besteden aan de historische wortels van, en de menselijke betrokkenheid bij het landschap,

schreven de archeologen KOLEN & VAN REYBROUCK drie jaar geleden in De Volkskrant (7 sept. '96). Zo'n verbeelding werpt een ander licht op de natuur: het is geen moderne kunst maar een cultureel erfgoed. Zonder het te beseffen maken we deel uit van één levend natuurhistorisch museum. Ongeacht uw esthetische gevoelens, gelieve de collectie niet te beschadigen, voeg ik er aan toe.

Is de natuur een gratis te bewonderen verzameling van het leven, dat voortdurend anders wordt tentoongesteld en gewaardeerd? Geef mij de verbeelding. Zolang chimpansees de muzikale kunst van Mozart niet evenaren, zolang we bewust zijn van onze gedragingen, kunnen alleen wij de natuur mooi vinden, behouden en beheren. Koester de illusie, word lid van het Genootschap en u kunt elke maand zelfgenoegzaam lezen wat "onze" Limburgse "natuur" heeft te bieden.

Wat heeft dit alles nu te maken met een discussie over de (her)introductie van – zeldzame en/of uitgestorven – plantensoorten in Limburg? Welnu, kort gezegd: uw geloof wordt beproefd.

Op de eerste plaats richten we de aandacht op zeldzame of uitgestorven soorten. Kennelijk verengt men de natuur dus tot soorten, zijn de gewone te gewoon en wordt een relatief begrip zoals zeldzaamheid maatgevend geacht. Op de tweede plaats, er is aan mij gevraagd een stelling te verdedigen. Waartegen weet ik niet. Dreigen de eerder genoemde groene fundamentalisten een stelling in te nemen?

Verleden jaar verscheen een brochure over de "introductie van inheemse flora", uitgegeven door het IKC-Natuurbeheer te Wageningen. Volgens de makers een "handreiking voor een verantwoorde keuze en aanpak met een accent op multifunctionele terreinen". De groene sector blijft verrassend, er valt iets inheems te introduceren, we krijgen ongevraagd een handreiking en worden verondersteld een keuze te maken, 't liefst in een multifunctioneel gebied. Niet iedereen mag meedoen. De brochure is "afgestemd op het gebruik door niet-primaire natuurbeheerders en terreininrichters", en zelfs voorzien van introductiesleutels:

- snel resultaat gewenst - ga naar 09,
- geen haast - ga naar 05,
- zeer snel resultaat gewenst - ga naar 08,
- en iets minder haast - ga naar 07.

De systematiek zal u niet vreemd zijn, maar tegen dit soort ongeadresseerde reclame is geen enkel geloof bestand. De aanval wordt

ingezet met "natuurzadenmengels", "handelsmengels samengesteld uit niet vermeerderd materiaal" (?) en "inheemse biodiversiteit van bron tot klant". Een primaire reactie kan niet uitblijven, zeker niet wanneer wordt gesteld dat de genetische basis van dit materiaal – de natuurzadenmengels – breed is, en er uiteraard sprake is van een maximale plantensociologische verwantschap tussen de soorten.

Nu wordt het me toch te gortig. Ik heb geen behoefte aan dergelijke imponerende onzin, hoe bedenkelijk de natuur ook is. Over de genetische variatie van onze flora, of zelfs binnen één soort, weten we nog zeer weinig. In samenhang hiermee zijn opvattingen over populaties en zeldzaamheid volop in beweging. En wat te denken van een maximale plantensociologische verwantschap tussen soorten. Moet ik vergeten dat het fundament van de plantensociologie, de associatie, een abstractie van de werkelijkheid is, en strikt genomen – in de vorm van opnamen – van plaats tot plaats verschilt?

Het heeft geen zin bij een discussie over het introduceren of herintroduceren van soorten het plezier aan uw hobby te bederven. Het verzamelen, ordenen en rangschikken is een

menselijk trekje. Iedereen wil zijn of haar collectie graag compleet hebben. Zonder oordeel, als dit uw vorm van natuurbeleving is, ga gerust uw gang. Ik ben niet voor of tegen, alleen allergisch voor pseudo-wetenschappelijke motieven en ingrepen die ons erfgoed aantasten.

Weet u, het lijkt me pas echt leuk om eens in het Maandblad te lezen hoe bijvoorbeeld jonge en oude boeren over de natuur denken. Nee, geen agrariërs, geen woordvoerders of beleidsmakers. Gewoon boeren, hun opvattingen, hun kijk op de natuur, voordat ze plaatsmaken voor nieuwe natuur. Wees niet bang voor boerenbedrog: velen geloven ook dat de cementindustrie, grindexploitanten en wegenbouwers een positieve bijdrage leveren aan het behoud van de natuur. Of mogen alleen zij die het groene geloof belijden de natuur manipuleren? Het wordt tijd om de zogenoemde niet-primaire natuurbeheerders en terreininrichters zorgvuldig in de gaten te houden.

Freek van Westreenen

(Staatsbosbeheer)

Eckelraderweg 1, 6247 NE Gronsvelt

• *Voor stedelijke gebieden is introductie in vele gevallen gewenst mits educatief goed begeleid en op verantwoorde wijze uitgevoerd.*

• *In multifunctionele gebieden is het goed bij herinrichting de introductie van wilde plantensoorten mee te nemen.*

• *In natuurreservaten en grote natuurontwikkelingsgebieden is introductie niet aan de orde.*

Dames en heren,

Stoeiend met wilde planten in tuinen en parken ben ik overtuigd geraakt van de ongekende mogelijkheden die dit spel biedt. Het op een verantwoorde wijze beheren van deze plekken is een boeiend schaakspel. Een regelmatig terugkerend onderdeel van dit spel is het inbrengen van zaden en eventueel planten. Maar dit is absoluut ondergeschikt aan het beheer. Wanneer het beheer niet goed

is hoeft men over introductie uiteraard geen woorden vuil te maken. De natuur stelt ons regels die op zijn minst even streng zijn als die van het schaakspel. Bovendien stelt iedere plek zijn eigen eisen. Een boeiend geheel waar men al doende achter kan komen!

Allerlei natuurtuin-initiatieven in het land bewijzen de mogelijkheden van dit spel. Zo zeer zelfs dat men internationaal spreekt van "The Dutch Method" voor de introductie via hooi uit soortenrijke gebieden van wilde

planten in tuinen en parken.

Toegepast in een stad als Maastricht ontstaan er unieke kansen tot behoud van biodiversiteit. Dit heeft te maken met de ligging van deze stad (Maasdal, gradiënten, grondsoorten, klimaat). Bovendien blijkt dat de bewoners natuur hoog op de politieke agenda willen! Het Centrum voor Natuur en Milieu Educatie beheert voorbeeldgebieden om deze kansen en mogelijkheden onder de aandacht van een breed publiek te brengen. Ook is het Centrum sterk betrokken bij initiatieven van allerlei binnen het Centrum samenwerkende organisaties die hiermee bezig zijn.

Ik noem enkele voorbeelden:

Allerlei buurtgroepen organiseren acties gericht op versterking van "Natuur in de Buurt". Wij bieden in dit kader door onszelf gekweekte wilde planten aan die gebruikt kunnen worden bij de inrichting van een natuurlijke geveltuin. Hierbij ontdekken we dat allerlei mensen die een geveltuin aanleggen de wilde planten behandelen alsof het eenjarige zijn: na de bloei worden ze uitgespit en vervangen door iets anders. Een trend waar tuincentra natuurlijk blij mee zijn. Via voorlichting over het zogenaamde winterklaar maken van de tuin werken we aan bewustwording op dit terrein.

Ook zaden worden dit jaar voor het eerst op grotere schaal aangeboden. Tijdens open dagen op de kwekerij ontdekken we dat vele mensen het avontuur van de toepassing van wilde planten in hun eigen tuin willen aangaan. Vele flatbewoners willen graag een natuur-tuintje in hun bloembak. Allerelei zaden die we leveren zijn in principe hiervoor geschikt. We ontwerpen op dit moment een folder waarmee men aan de slag kan.

Op diverse manieren zijn op dit moment wilde planten in ons aanbod aan schooltuinen opgenomen. Enerzijds via de bestellingen van plantjes voor de kindertuinen. Anderzijds via ons aanbod aan beheer. Al beherend maken we steeds meer schooltuinen geschikt voor een soortenrijke natuur. Vast onderdeel van dit beheer is het inbrengen van allerlei zaden en planten.

Ook werken we aan een soortenrijkere natuur in allerlei openbaar groen. Dit doen we door in soortenrijke graslanden hooi te winnen en dit hooi te dersen. Het ongeschoonde mengsel dat we dan krijgen verspreiden we op perspectiefrijke plekken in de stad. Als illustratie van de eerste resultaten voeg ik hierbij de tabel over de vestiging van Ratelaar soorten in 1997 in allerlei openbaar plant-

TABEL I

Resultaten verspreiding Ratelaarsoorten via hooi gewonnen langs de Maasboulevard Zuid.

Plaats	resultaat
Dousberg	plaatselijk talrijk
Weide Campagne	plaatselijk talrijk
Kwekerij	natuurontwikkeling
Kwekerij	Gazon Lindenlaan
Kwekerij	gazon ten noorden van moestuinen
Amby regenwatervijver	gedeelte kamgrasweide
Amby regenwatervijver	grazige helling
Amby regenwatervijver	strook langs Terblietweg
De Heeg Zuid	zoom langs bosplantsoen
Oeslingerbaan	zoom langs bosplantsoen
Natuurpark Nazareth	Voormalige Wielerbaan
Natuurpark Nazareth	deelgebied Meerssenerweg verlaten weiland
Natuurpark Nazareth	deelgebied Meerssenerweg verlaten akker
	sporadisch

soen in Maastricht. Het blijkt op eenvoudige wijze mogelijk deze halfparasiet, die voor de ontwikkeling van soortenrijke graslanden van belang is, in korte tijd een veel grotere verspreiding binnen de bebouwde kom te geven. Een hoopgevend resultaat!

Het IKC heeft een handreiking gepubliceerd voor een verantwoorde keuze. Mijn stellingen zijn een samenvatting van de in deze handreiking gepubliceerde gedragscode. Zoals gezegd zijn we ons ten eerste bewust van de ongekende mogelijkheden van het stedelijke gebied! Maar er zijn ook valkuilen. Ik noem slechts de volgende: het blijkt mogelijk in korte tijd de soortenrijkdom van plantsoenen te doen toenemen. Ze dus een meerwaarde voor de natuur en voor de beleving te geven. Hieruit kan foutief het beeld oprijzen van maakbaarheid van natuur! Een goede opzet van de projecten waarbij voorlichting en educatie een centrale rol spelen kan dit ondervangen.

Iedere (her)introduktie dwingt ons na te denken over: ecologische processen, natuurbeelden van mensen, de beperkte maakbaarheid van de natuur, de biodiversiteitsproblematiek (E.O. Wilson noemt dit nieuwe vak

beschermingsbiologie en trekt zelfs ethische conclusies), ecopolitiek, vraagstukken van de relatie mens - natuur. Voor je het beseft een niet te torses wetenschappelijke, morele en levensbeschouwelijke problematiek. Doordat we bij de aanpak van onze projecten geen onderscheid maken tussen werk-, studie - en actiegroep werken we tegelijkertijd aan al deze zware vraagstukken. Door de aanpak via "al doende leren" waarbij speelse vormen een grote rol spelen lukt het ons aansprekende resultaten te halen.

Ik verwacht een levendige discussie!

LITERATUUR

SCHIPPERS, W. & M. GARDENIER, 1998. Introductie van Inheemse Flora. Handreiking voor een verantwoorde keuze en aanpak met een accent op multifunctionele terreinen. IKC brochure B-21.

Paul Janssen

(Centrum voor Natuur- en Milieu Educatie
Maastricht en Mergelland)
Limburgerstraat 89, 6267 CC Cadier en Keer

4 • Slechts bij hoge uitzondering zou herintroduktie overwogen kunnen worden.

Met deze gedachte in mijn achterhoofd heb ik op 26 maart jl. de achtergronden belicht van het project 'Op de bres voor de Jeneverbes' waarover in dit tijdschrift al het een en ander is meegedeeld (HILLEGERS, 1985, 1994, 1999; GRAATSMAN & HILLEGERS, in prep.).

Let wel: het project 'Op de bres voor de Jeneverbes' is géén herintroduktie! Het gaat om een aanplant van een geselecteerde populatie jonge exemplaren van de Jeneverbes in particuliere tuinen. Deze percelen liggen wel vlak bij een natuurterrein waarvan be-

FIGUUR 1

Richtlijnen voor herintroducties van soorten
(uit: LENDERS et al., 1997).

kend is dat daar ooit Jeneverbes groeide. Het is uiteindelijk de bedoeling dat de soort zich vanuit die zaadbrontuin in een later stadium spontaan in dat droge schraalland zal uitzaaïen.

Het project is wel zodanig verwant met herintroductie in strikte zin, dat de problematiek van het Jeneverbesproject kan fungeren als 'casus' voor elke andere herintroductie.

Wat betreft mijn hierboven genoemde stelling 'Slechts bij hoge uitzondering....', voel ik mij geruggesteund door wat beschouwd kan worden als het officiële Nederlandse standpunt inzake herintroductie. Dat standpunt is gepubliceerd in het Handboek Milieukunde, deel 2 Natuurbeheer en -ontwikkeling. Aan dit handboek (LENDERS et al., 1997, p. 269) ontleen we de in figuur 1 afgebeelde serie van richtlijnen.

Wie na het lezen van deze uitvoerige en gedetailleerde richtlijnen inzake herintroductie nog twijfelt aan de inhoud van mijn stelling, heeft er niets van begrepen.

LITERATUUR

- GRAATSMAN, B. & H. HILLEGERS (in prep.). Op de bres voor de laatste bes. Jeneverbes op de Brakkenberg: terug van weggeweest? *Natuurhist. Maandbl.*
- HILLEGERS, H.P.M., 1985. De Jeneverbes, uitgestorven in het Mergelland? *Natuurhist. Maandbl.* 74 (3): 42-44.
- HILLEGERS, H.P.M., 1994. Op de bres voor de Jeneverbes. *Natuurhist. Maandbl.* 83 (10): 175-178.
- HILLEGERS, H.P.M., 1999. Op de bres voor de Jeneverbes (II). *Natuurhist. Maandbl.* 88 (4): 77-78.
- LENDERS, H.J.R., R.S.E.W. LEUVEN, P.H. NIENHUIS & D.J.W. SCHOOF, 1997. *Natuurbeheer en -ontwikkeling. Handboek milieukunde deel 2.* Amsterdam.

Henk Hillegers

(Natuurhistorisch Genootschap in Limburg)
Kasteelstraat 17, B-3620 Neerharen, België

1. Van herintroductie kan slechts sprake zijn in gebieden waar de oorzaken van het verdwijnen van de soort, zijn opgeheven. Deze oorzaken dienen betrekking te hebben op of een gevolg te zijn van menselijke activiteiten. Wanneer een soort ten gevolge van natuurlijke oorzaken uit een gebied is verdwenen, is herintroductie niet zinvol.
2. Herintroductie dient slechts plaats te vinden in gebieden waarin aan alle ecologische eisen van een soort wordt voldaan. Niet alleen de oorzaken voor het verdwijnen moeten dus weggenomen zijn, ook de negatieve effecten op de soort die geherintroduceerd wordt, moeten weggenomen zijn. Dit vereist een grondige kennis van de ecologie van de desbetreffende soort (eisen leefgebied, relaties met andere soorten, samenstelling voedsel, optimale populatieopbouw et cetera).
3. Herintroductie dient alleen plaats te vinden in gebieden waarvoor ook op lange termijn inrichting en beheer tenminste mede zijn afgestemd op de eisen van de soort.
4. Het doelgebied dient zodanig groot te zijn of zodanig met andere gebieden in contact te staan dat een duurzaam voortbestaan van de populatie verwacht mag worden.
5. Spontane hervestiging is (op korte termijn) niet te verwachten, doordat de elders levende populaties het doelgebied niet (of nauwelijks) kunnen bereiken.
6. Het doelgebied ligt binnen het (oorspronkelijke) areaal van de soort; bij voorkeur moet het voorkomen van de soort in het gebied uit vroeger tijden bekend zijn.
7. De soort moet in het desbetreffende ecosysteem oorspronkelijk een niet-zeldzame verschijning zijn geweest. In tegenstelling tot de richtlijnen 4, 5 en 6 gaat het in dit geval niet om het *doelgebied*, maar om het *ecosysteem* in abstracte zin. De richtlijn stelt dat de desbetreffende soort systeemeigen moet zijn.
8. De genetische samenstelling van de uit te zetten organismen dient die van de oorspronkelijk aanwezige populatie zo dicht mogelijk te benaderen.
9. Het aantal organismen dat wordt uitgezet, dient niet te klein te zijn, teneinde de populatie van een voldoende brede genetische basis te voorzien en teneinde de kans dat exemplaren elkaar kunnen vinden ten behoeve van de reproductie te vergroten.
10. De populatie waaraan de te herintroduceren organismen worden onttrokken, mag hiervan geen negatieve gevolgen ondervinden.
11. De te herintroduceren organismen moeten in goede conditie verkeren, geen dragers van ziektekiemen zijn en in staat zijn zich in de vrije natuur te handhaven.
12. De te introduceren organismen dienen bij voorkeur zo jong mogelijke maar wel zelfstandige exemplaren te zijn (bij planten zaden; bij vissen eitjes et cetera). Jonge organismen hebben het beste aanpassingsvermogen. Voor planten geldt dan ook dat de beste technieken zijn het uitzaaïen of uitleggen van maaisel.
13. Te herintroduceren organismen moeten zo snel en zorgvuldig mogelijk naar het doelgebied getransporteerd worden, zodat eventuele achteruitgang in conditie minimaal is.
14. De herintroductie dient in eerste instantie plaats te vinden in een klein gedeelte van het gebied (planten en slechte verspreiders onder de fauna) c.q. in slechts één gebied (goede verspreiders onder de fauna) teneinde de trefkans ten behoeve van de voortplanting zo groot mogelijk te laten zijn.
15. Eventuele soorten waarvan de te herintroduceren soort afhankelijk is en die ook niet meer in het doelgebied voorkomen, dienen gezamenlijk te worden geherintroduceerd.
16. De herintroductie dient voorafgegaan te worden door een succesvoorspelling en een tijdsplanning.
17. De herintroductie vereist begeleidend onderzoek en evaluatie.
18. In beschouwing nemen van opvattingen van de plaatselijke bevolking en goede afstemming met de eigenaar van het doelgebied.
19. De herintroductie moet aangemeld worden bij de verantwoordelijke instanties.
20. Voor de herintroductie dienen voldoende financiële middelen beschikbaar te zijn.